

tanulmány

ARANY ZSUZSANNA

Kosztolányi Dezső élete

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚTÓL AZ ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOMIG

7. RÉSZ

Útirajzok, elbeszélések, kísértethistóriák...

Az 1916-ban megjelent *Tinta* című³⁵¹ kötet vegyesen tartalmaz prózát és lírát, illetve fontos szerepet kap benne a háborúellenes politika. „*Tinta* című háborús kötetéből (1916) elhagyja majd azokat az írásokat, amelyeknek lényegével vagy egy-egy mondatával már maga sem ért egyet, vagy törli a nacionalista hangulatú, türelmetlen sorokat” – állapítja meg Kosztolányi munkájáról Réz Pál.³⁵² A könyvben összesen 54 írás található (nem számítva külön az azonos cím alatt szereplő rövidebb szövegeket), számos tárcanovellával, két verssel, nyolc műfordítással (versek), valamint útirajzokkal és aforizmacsokrokkal. Kosztolányi négy nagyobb szakaszt különített el, melyeket rövid fölvezető szöveggel vezetett be: *Kis történelem; Utak, népek, városok; Rózsavíz; Vallomások*. A szakaszok lényegében tematikai egységeket jeleznek.

A könyv tartalmához illeszkedik a tipográfiai megoldás: az egész kötet lényegében „időn túli” keretbe kerül. Kosztolányi szerzői intencióiról is vall, amikor kiadójával, Kner Izidorral (és annak fiával, Imrével) egyezkedik a könyv külleméről: „A könyv stílusa még bennem sem alakult ki teljesen, de óhajom lenne, hogy valahogy hangsúlyozzuk az *időszerű* s egyben *történelmi voltát*: azaz legyen *régies, de a maihoz is álljon közel*: ezt a célt szolgálják a *modern címek, melyek alatt régies, magyarázó szöveg áll*. [...] Magam részéről a *Thomas Mann*-féle betűket választom, melyek szépek is, régiesek is. Különösen a *gyönyörű iniciálék* miatt teszem ezt.”³⁵³ A Kosztolányi által említett „régies, magyarázó szöveg” a *Kis történelem* szakasznál például a következő: „Itt egy ma élő ember, ki nem ért a magas politikához és egyéb hasznos tudományhoz, elmondja, mit látott maga körül abban a korban, melyet a hozzáértők nagynak tartottak.”³⁵⁴ A kötetet is nyitó fölvezetés hasonló megközelítést mutat, mint ami az *Őcsém* esetében érvényesült: Kosztolányi az aktualitással bíró publicisztikai írásoknak történelmi távlatot ad. Nem pusztán a címet vagy a szöveget változtatja meg az első megjelenésekhez képest, hanem például egy tudósítás anyagából verset is költ: az *Aranyvonat* című költemény az *Utazik az arany* című, *A Hétk*-ben megjelent tárcá témáját (angolok előbb hajón, később vonaton szállítanak aranyat Amerikába) dolgozza föl.³⁵⁵ A kötetben helyet kaptak háborúellenes tárcák is, melyek elsőként – *A Hétk* mellett – a *Bácskai Hírlap*, az *Élet*, az *Érdekes Újság*, valamint a *Nyugat* hasábjain jöttek.³⁵⁶ Az említett mű-

fordítások angol, francia és olasz költők művei: Kosztolányi Shelley-, Voltaire-, Baudelaire-, Stecchetti- és Mazza-átültetéseit közli a *Tintában*.

A korszakban született kötetek többségével ellentétben Kosztolányinak ez a munkája nem Tevan Andor, hanem a gyomai Kner Izidor kiadásában jelent meg. A Kner-család vállalkozása ekkorra már jelentős eredményeket tudhatott maga mögött. Kis műhelyből középüzemmé nőttek ki magukat, 90–100 főnyi állandó személyezettel. Az 1914-es lipcsei nyomdai kiállításon aranyérmeket kaptak, náluk megjeleni tehát presztízzsel is bírt. Nem tudjuk, hogy Kosztolányi mikor (és milyen apropóból) ismerkedett össze Kner Izidorral és fiával, Imrével. Első (ismert) levelét 1915 áprilisában írta nekik.³⁵⁷ A levélváltások alapján kiderül: nem csak a gyomai kiadó vállalta szerzőjük pár kötetének megjelenését, de Kosztolányi is próbálta segíteni mind Kner Izidort, mind Kner Imrét. Egyfelől reklámozta kiadványaikat – kritikákat írt az általuk kiadott könyvekről –, másfelől ajánlotta munkáikat (konkrétan Kner Izidor és Imre írásait) azoknak a lapoknak, melyeknél dolgozott. Balázs Béla háborús naplójáról is megállapodásuk keretében segítette az ismertetés közlését, mely valóban „csak” szívesség lehetett, hiszen magánvéleménye szerint nem volt kiemelkedő a munka: „Balázs Béla hadinaplóját megkaptam és köszönöm. A *Világ*-nál már intézkedés történt, hogy hosszú és rokonszenves cikket írjanak róla. Ami engem illet, szívesen megemlítem [?] *A Hét*-ben, az ön kedvéért – el is hallgatom a kifogásaim, melyek e könyv ellen igen súlyosak, erkölcsi alapon nyugvóak. Ezt a felfogásomat nem rejtettem soha véka alá, az írója szemébe is mondtam, kit különben becsülök és szeretek is. Ami a *Nyugat*-ot illeti, nem tudom, ki ír róla, de úgy tudom, hogy Balázs Béla össze van zörrenve velük. Én mindenesetre sürgetni fogom a könyvvel való foglalkozást. Mert megérdemli, irodalmi értékei miatt.”³⁵⁸ A *Világ*ban végül Bölöni, a *Nyugat*ban pedig Tóth Árpád méltatta a kötetet. *A Hét*ben maga Kosztolányi nem közölt recenziót Balázs könyvéről, sőt még azt sem mondhatjuk, hogy bárki más komolyabban írt volna róla. Mindössze pár soros kis – ismertetésnek nehezen nevezhető – ajánló szöveg látott napvilágot, elrejtve más kiadványokról hírt adó tudósítások közé. A *Könyvek* főcím alatt megjelent szöveget „Borona.” írta, ám azt nem sikerült kiderítenünk, ki rejtőzött az álnév mögött. Elképzelhető, hogy azt a pár sort, ami konkrétan Balázs művéről szól, maga Kosztolányi jegyzi: a stílus hasonló, és a szenttelen hangnem igazolná is, hogy szerzője olyan könyvről írt, mely valójában nem tetszett neki.³⁵⁹

Mint említettem, Kosztolányi a Kner-család írásait is igyekezett elhelyezni *A Hét*ben és a *Nyugat*ban, valamint később a *Pesti Napló*ban. *A Hét* (és majd 1917-ben a *Pesti Napló*) közölte is Kner Izidor aforizmáit – melyek később kötetben ugyan csak napvilágot láttak –,³⁶⁰ azonban Kner Imrét a *Nyugat* már elutasította.³⁶¹ Nem csoda, hogy az utóbbi eset kellemetlenül érintette magát Kosztolányit is, aki leveleiben – miután Osvát hallgatása miatt többször türelemre kellett intenie Knert – végül magyarázkodni kényszerült. Föltehetően Osvát olyan változtatásokat kért volna Knertől, amelyet az nem fogadott el, és még a kézirat visszaküldésével is késlekedett. Kosztolányi ez ügyben is sürgette Osvátot, miközben Knernek az alábbiakat írta: „Kedves uram, a *Nyugat*-nak, Osvát címére már akkor írtam, hogy levelét megkaptam. Elküldtem az üres, felbélyegzett borítékját is. Igen csodálom, hogy kéziratát még mindig nem kapta meg. Kérem, bocsásson meg nekem, hogy akaratom ellenére, teljes

jóhiszemmel ily kellemetlenségnek tettem ki.”³⁶² A kapcsolat lazulásának minden bizonnyal nem ez az eset volt az oka, hanem sokkal inkább a történelem alakulásának köszönhetően nem folytatódott tovább a mindkét fél számára gyümölcsöző együttműködés.³⁶³ További levelek tanúskodnak azonban arról, hogy ha üzleti kapcsolatuk meg is szakadt, magánemberként később is érintkeztek egymással.³⁶⁴

Kosztolányinak Kner Izidorral és Imrével való 1916-os levelezése meglehetősen részletességgel tájékoztat a *Tinta* kiadásának előkészületeiről. A kötetre vonatkozó első konkrét utalást az 1916. január 24-i levélben találjuk, melyben Kosztolányi lényegében már az „utolsó simításokról” számol be: „Könyvem már készen van, csak még anyagát kell összeszednem ebből a napilapból és abból a folyóiratból. Én is időszerűnek látnám a megjelenését.”³⁶⁵ 1916 márciusában a májusi megjelenés részleteit tervezik, a levonatokról és az előfizetési felhívás szövegéről egyeztetnek, illetve a tipográfia kérdéseit vitatják meg.³⁶⁶ Utóbbival – mint arra már fentebb utaltam – a könyv aktualitásoktól való elvonatkoztatását, „történelmibbé” tételét célozták. A képi (tipográfiai) megoldások (például az iniciálék használata, a középkori kódexek világát idéző stílus) és a szöveg egységének ideája nemcsak Kosztolányi számára volt fontos, hanem Knerék filozófiájához is illeszkedett: „Az 1916. évtől kezdve megjelent kiadványaink fiatal, modern írók munkáit hozzák, modern magyar grafikuművészek illusztrációival és könyvdíszekkel. Igyekeztünk ezeket a műveket olyan kiállításban megjelentetni, amely teljesen egyenértékű legyen nyomdai és művészeti szempontból a kor külföldi kiadványaival, de emellett meglegyen az összhang a kiállítás és a tartalom között. Első ilyen kiadványaink (Kosztolányi Dezső: »Tinta« című kötete és Balázs Béla: »Lélek a háborúban« című könyve [...] igen nagy feltűnést keltettek.”³⁶⁷

A kötetből első körben 1800-at nyomtattak, ami meglehetősen nagy példányszámot jelentett.³⁶⁸ Kosztolányi ezúttal is fontosnak tartotta a megfelelő hírverést. Tárgyalt a *Világ* kiadóhivatalának vezetőjével is, és megállapodtak abban, hogy a kiadóhivatalon keresztül szintén zaljik a terjesztés: adott százalék fejében hirdetik a kötetet, valamint ott is meg lehet majd rendelni. Az üzlet Kner számára ugyancsak előnyös volt, így hamar meg tudtak állapodni. Kosztolányi több levélben is beszámolt tárgyalásairól Knernek; 1916. március 29-én például a következőkről tudósította: „Ma este beszéltem Purjesszel, a *Világ* szerkesztőjével, és megállapodtam vele, hogy a könyv előfizetési felhívását egy napon (valamelyik hétköznapon, mert a vasárnap reklámokra a legrosszabb) *mellékeljük a Világ minden példányába*. Ez igen jó, gyümölcsöző reklámötlet. *Legalább 500 előfizetőt hoz.*”³⁶⁹ Az adminisztratív költségek egy részét (postaköltség, boríték, bélyeg stb.) Kosztolányi magára vállalta, valamint igyekezett más lapokban is hirdetést közölni. A levonatokon még az utolsó pillanatban is javít – húz is ki novellákat –, valamint a cenzúráról sem feledkezik meg, ugyanis könyveket szintén be kellett mutatni az illetékes szerveknek. A nyomdából május végén kerülhetett ki végül a kötet: Kner a *Corvina*-ban május 20-án harangozza be, hogy június elsejére az ő kiadásában jelenik meg „Kosztolányi Dezső legújabb könyve TINTA címmel”.³⁷⁰

Miután a *Tinta* a háborúellenes irodalompolitika egyik „gyöngyszeme” lett, nem véletlen, hogy – az *Öcsém*hez hasonlóan – jelentős kritikai visszhangra talált, valamint indulatokat is kiváltott. Kosztolányi a maga részéről mindent megtett,

hogy „szakavatott” kezekbe kerülhessen a kötet, így saját maga hordta körbe azokhoz a fővárosi lapokhoz, amelyek szerzőitől pozitív kritikát (illetve ezzel együtt reklámot) remélhetett. Kner Imrét a következőképpen „okította” a tennivalókkal kapcsolatban: „De kérem önt, hogy *a sajtónak egyáltalán ne küldjön tiszteletpéldányokat*. A budapesti sajtót értem. Nekem magamnak kell ellátnom a lapokat és a bírálókat (kik könyvemről írnak) ajánlott könyvekkel. Ez már a budapesti sajtóetikett. Épp ezért kérek erre a célra 60 példányt.”³⁷¹ A vidékre szánt tiszteletpéldányok kiküldésével azonban már a gyomaiakat bízta meg, s a következő lapokat jelöli meg levelében: *Bácskai Hírlap*, *Bácsmegyei Napló*, *Szeged és Vidéke*, *Felsőmagyarország* (Kassa), *Arad és Vidéke*, *Nagyvárad*, *Délmagyarország* (Temesvár), valamint egy-egy tetszőleges pozsonyi, kolozsvári, brassói, debreceni, nyíregyházi és máramarosi lap. Ezek némelyikével szakmai vagy baráti kapcsolatban állt (mint a szabadkai lapokkal vagy a *Szeged és Vidékével*), míg más lapok szerkesztőit, szerzőit föltehetően fölolvassai alkalmával ismerte meg. 1915 őszén például – míg feleségét Tátraszéplakon kezelik – több városba is ellátogat, és szerepel az ottani közönség előtt. Kassát pedig Kosztolányi Dezsőnével hazafelé menet ejtette pár-szor útba, hogy annak rokonait meglátogassa.

A *Tinta* megjelenését követően Kosztolányi lelkesen számol be kiadójának az egyre szaporodó híradásokról: „A *Tintá*-ról még a múlt héten írt *A Nap*, a hírrovatban, egy ismertetést, *A Hét* és a *Világ* hosszú cikkben foglalkozik vele. Mind a két lap – *A Hét* is – hirdetést is közöl.”³⁷² Kiss József lapjában Lakatos László például azt írta Kosztolányi munkájáról: „egy egyéniség szól az egyéniségekhez”.³⁷³ A júniusi levelekben Kosztolányi említi még a *Borsszem Jankó*, a *Nagyvárad*, az *Aradi Közlöny*, valamint a *Pester Lloyd*, a *Pesti Hírlap* és a *Népszava* kritikáit és/vagy híradásait; két júliusi levelében szól a *Pécsi Napló* (?), a *Nyugat*, a *Magyarország*, az *Új Idők* és a *Pesti Napló* méltatásairól; augusztusi leveléből pedig az is kiderül, hogy még a fronton lévők lapjában, a *Tábori Újságban* is írtak a *Tintáról*.³⁷⁴ A Kosztolányi által említett cikkek lajstromba vétele helyett mindössze néhány emblematikus szöveget emelek ki, köztük olyat is, melyről nem olvashatunk a levelekben. Választásomat a szerzők személye és az a fórum határozta meg, ahol az adott kritika napvilágot látott. Főként azokra a szerzőkre és lapokra összpontosítok, akik és amelyek a későbbiekben is szereppel bírnak majd Kosztolányi életútján. Elsőként az *Új Nemzedék* recenziójáról szólok, melyet – akárcsak a *Négy fal között* második kiadásáról és az *Öcsémről* szóló kritikákat – ugyancsak a későbbi „pardonozó”, Lendvai István írt. Megállapítja, hogy Kosztolányi ezúttal sem mond semmi újat, bár bravúrosak a cikkei, de „nála ugynevezett »belső fejlődés« nincs”. A rövid ismertetés azonban politikai kitéttel zárul – Lendvai élesen bírálja Kosztolányinak ekkortájt a Szabolcsi Lajos által szerkesztett, zsidó felekezeti, politikai és társadalmi hetilap, azaz az *Egyenlőség* hasábjain kifejtett működését: „[Kosztolányi] mindig a maga szintjén marad, a régi forróság reszket betűiben, írásai mindig költői dokumentumok, távol attól, amit az *Egyenlőség* papírján véghezvisz és amivel őt mérni nem szabad.”³⁷⁵ Nemcsak antiszemitizmusról árulkodnak Lendvai sorai, hanem arról is, hogy Kosztolányi szereplését a lapban afféle „eltévelyedésnek” fogta föl.³⁷⁶

Böloni György szintén méltatást közölt a kötetéről. A szerző, aki később Kosztolányi iránti ellenszenvéről nyilatkozott,³⁷⁷ kifejezetten dicséri a *Tintában* olvasha-

tó szövegeket, s vele alkotójuk írásművészetét. Éles szemmel veszi észre, hogy Kosztolányi a *Tintában* is – csakúgy, mint az *Öcsém* némely darabjánál tapasztalható – publicisztikai írásait emeli szépirodalmi rangra: „A költő verse, az író novellája és regény[el] valamiképp az örökkévalóság számára készül. Elejtett, sebtiben rótt és igénytelenebb írásait, melyek a rotációs papirosára és hetilapok gyors körülfutására szántak, nem tartja hosszú életűeknek. Kosztolányi kis könyve pedig az ilyen irkafirkákat gyűjti össze, és tehetségének fényét mutatja, hogy legjobb és reprezentatív könyvei közé teheti büszkén és írói önérzetének teljességével ezt a kötetét.”³⁷⁸ Sőt, Bölöni még ennél is tovább megy. Kosztolányi korai bírálóival ellentétben – akik az „esztéta magatartás” képviselőjét látták benne – elismeri a szövegek politikumát (kvázi *világnézetét*), amikor így ír: „Nincs egy hamis mondata, el nem fogadható érzése, nincs élvezhetetlen gondolata. És van világnézete. Világszemlélete a költőé, aki bármely kicsiny pont is a földön, azt a kicsiny pontot és a maga világát nagynak és egyedül értékesnek tekinti. Kicsi és nagy dolgok, politika és tudomány, problémák, melyeket gondolkozó fők adnak föl maguknak, mind megtalálják nála a kulcsot, s szempontot kapnak erős líraiságával. [...] Környezete a polgáré, de nem a burzsoáé. [...] És minden sorban ott érezzük a magyar nyelv csodálatos zamatját és erejét, a gondolatok értékét és az írás becsületét.”³⁷⁹

A *Nyugat* hasábjain Lengyel Menyhért méltatta a kötetet, aki a *Nyomdafesték* című szöveget emelte ki – mely éppen a *Nyugatban* jelent meg –, hangsúlyozva, hogy Kosztolányi e vallomásban lényegében írói ars poeticáját adja, illetve az írói mesterséghez szükséges alázatról is beszél. Lengyel rátér a *Kis történelem* című szakaszra, valamint az útirajzokra is. Nem felejt el hangsúlyozni, hogy ezekben a fejezetekben a háborúellenesség nyilatkozik meg: „Amit ebből elmond és ahogy elmondja, az megint becsületére válik az igazi írónak, akinek a véres gőz nem homályosíthatja el a szemét, csak a részvét és szánalom könnyei futhatják be, amint úgy bámul az előtte érthetetlen szörnyűségekre, mint egy más világ riadt lakója.”³⁸⁰

Kosztolányi főntebb hivatkozott leveleiben említi még a *Népszavát* is, kiemelve, hogy a lapban *hosszabb* cikket közölnek a *Tintáról*. Ezt a recenziót a régi barát, Halasi Andor írta, akinek kötetét nem sokkal korábban éppen Kosztolányi ajánlotta a gyomai könyvkiadó figyelmébe: a kölcsönös szívességek tehát ezúttal sem maradtak el.³⁸¹ Halasi „mesterien összeválogatott cikk-gyűjtemény”-nek tartja a munkát, mely hű tükre lesz a kornak, s az „élet gyönyörűségét” ábrázolja a „halál torkában”. Külön említi a világháborús kontextust, valamint a katonatematikát, mely több novellát jellemez: „[Kosztolányi látja] a fiatal katonát, aki üdén, frissen megy a halálba, liliommal a kezében: a szenvedő anyát, aki a kocsí ringó bölcsőjének mélyén, ölében viszi erős, nagy katonafiát, ártatlanságából szakadott gyümölcsöt, hogy átadja a háboru vak végzetének; a fecskét, aki eltéved a csuf tengeren, gonosz hadihajók között és nem mer hazatalálni.”³⁸²

Ugyancsak 1916-ban látott napvilágot a *Bűbájosok*, melyben már csak elbeszéléseket találunk, tehát Kosztolányi megszakította a „vegyes kötetek” sorát.³⁸³ A kötet 21 szövege két nagy egységre van osztva: *Kis tragédiák* és *Kis komédiák*. A művek természetesen nem a kötetben jelentek meg először: korábban elsősorban *A Hét*, illetve a *Nyugat* és *Az Érdekes Újság* hasábjain láttak napvilágot, nagyrészt 1912 és 1916 között. A novellák egy része a *Páva* első és második kiadásába is

bekerül majd, valamint akad olyan is, melyet a *Káin* című kötetben olvashatott újra a korabeli közönség. Az írások közül nem egyet Kosztolányi a húszas, majd a harmincas években is leköszölt, többek között a *Pesti Hírlapban* és a *Színházi Életben*. Olyan darabok gazdagítják a *Bűbájosok* tartalmát, mint a *Kék gyász*, *A gipszangyal*, *a Rongyos gavallér*, *az X... kalandornő* vagy *az Oligocén és Eocén*.³⁸⁴ Kosztolányi e munkájában már nincs jelen a háborús tematika, s nem találjuk a publicisztikák aktuálpolitikai áthallásait sem. Itt jelenik meg viszont elsőként Sárszeg mint helyszín, mely majd későbbi regényeinek is háttérül szolgál.³⁸⁵

A kiadó ezúttal a Franklin Irodalmi és Nyomdai Rt. volt, ám Kosztolányi levelezésében az előkészületekkel kapcsolatban semmi sem maradt fenn. Mindössze egy levélben van szó egy olyan kötetéről, mely 31 novellát tartalmaz, és melyet 1915 szeptemberének végén adott le Kosztolányi.³⁸⁶ Mivel a könyvről azt állítja, hogy csak novellákból áll, nagy valószínűséggel a *Bűbájosokról* beszél, még akkor is, ha a művek száma nem azonos. Mint a korábban megjelent munkák esetében is jeleztem, Kosztolányi gyakran vett be újabb írásokat köteteibe (vagy épp húzott ki belőlük néhányat), közvetlenül a megjelenés előtt. A Franklin Társulat az egyik legnagyobb kiadóvállalat volt akkoriban: 1905-től kezdődően (ekkor volt fénykorának indulása) egészen 1945-ig lényegében vezető pozíciót töltött be a szektorban, meghatározó szerepet játszva a korszak kulturális életében is. Nemcsak könyveket, hanem időszaki kiadványokat is megjelentettek, így Kosztolányi újságíróként ugyancsak ismeretséget köthetett velük. 1914-ben ugyanis már kiadták egy fordítását (*A sárga kabát* című darabot), tehát ekkorra már nem volt újkeletű a kapcsolat.³⁸⁷

A *Bűbájosok* könyvpiacra kerüléséről a *Corvina* 1916. április 10-i számában tudósítottak először,³⁸⁸ Kosztolányi azonban már egy március 16-án kelt levelében említést tesz arról, hogy könyve kijött a nyomdából.³⁸⁹ Ennek alapján 1916 márciusára (annak is a végére) valószínűsítem a megjelenést, amit az is alátámaszt, hogy a *Vasárnapi Újság* reklámdalain április 9-én adtak hírt a kötetéről.³⁹⁰ A *Világ* kritikája ugyancsak ezen a napon látott napvilágot, méghozzá a korábbiakban már emlegetett szabadkőműves testvér, Bálint Lajos tollából. Bálint értő olvasását mutatja – és kellő emberismeretét/érzékenységét –, hogy Kosztolányit afféle „idegemberként” aposztrofálja: „Kosztolányi Dezső számára az emberélet legfőbb misztériuma az ideg. Ha orvos lett volna, egész bizonyosan minden energiáját, idejét és tudását arra szánja, hogy a tudomány eszközeivel derítsen világosságot e legfőbb csodába [...] Ördögi megszállások, bűbajos boszorkányságok ide egyszerűsödnek le és ide finomodnak ki, itt kapnak mélységet és valódi értéket.”³⁹¹ Bálint éleslátása leginkább abban nyilvánul meg, hogy a Kosztolányi-féle (egyik) programot – miszerint a „kis dolgokkal” érdemes foglalkozni a „nagy dolgok” helyett –, nem bagatellizálja el. Nem áll meg tehát a kortárs (és tegyük hozzá: a Kosztolányi halála utáni) kritika egy részének leegyszerűsítő sémaismételgetése („mélység nélküli sekély szerző” stb.) szintjén: „[A] kis, de sorsdöntő erejű hiúságok és komoly, de letörő akarások mögött meglátja az igazi rugót, valamely tulságosan nagy, vagy tulságosan kicsi, tulzottan kifinomult, vagy tulzottan primitíven maradt ideg uralkodó erejét. Ez Kosztolányi írásaiban igazi újság és igazi mondanivaló – és ez nála mindenek igaz és hatásos formája is. [...] maguk a novellák eseményeikben frissen

perdülők, sok mozgással és erőindulatokkal.”³⁹² Talán nem véletlen – éppen Kosztolányi „keze” lehet a dologban –, hogy Bálint szövegét átveszi a *Szabadkai Hétfői Hírlap* is, és a lényegi mondanivalót tartalmazó első részt (tehát az egyes novellák példaként említését kihagyva) szó szerint leközli.³⁹³ A *Világban* és a szabadkai lapban közölt tudósítás azért sem lehet a véletlen műve, mert Kosztolányi ebből a kötetéből is küldött körbe tiszteletpéldányokat – vagy ha nem is ő maga postázott, a Franklinnál a javaslatait figyelembe véve tehették ezt meg. A fennmaradt levelezésből azonban mindössze a Franyó Zoltánnak küldött példányról szerezhetünk tudomást.³⁹⁴ Állításomat igazolandó bővebb információkat tehát csak akkor szerezhetünk, ha megkísérljük – a teljesség igénye nélkül – föltérképezni a kötet kortársi fogadtatását.

Ákárcsak az *Öcsém* című kis kötet esetében, ezúttal sem csak „barátok” foglalkoztak a művel: a *Bűbájosok* megjelenése apropóján újra támadásba lendült az *Élet* szerzőgárdája. Ám ezúttal nem harcias attitűd jellemezte bírálatukat – talán, mert Andor József helyett most Boros Ferenc írta a cikket –, hanem a súlytalanság bizonygatása, rezignáltabb hangnemben. „Szürke emberek... szürke történetek” – kezdi mondandóját a szerző, s mindössze Kosztolányi formaművészetét ismeri el, azt is „csak” a *modern* irodalmon belül. Talán a recenzió konklúziója a legkritikusabb a Kosztolányi képviselte irodalmi eszménnyel (azaz lényegében a háborús propaganda „férfias” irodalmi áramát felülíró művészettel) szemben: „Ami ezekből a novellákból hiányzik, azt bizonyára a későbbi köteteitől is hiába várjuk: a cselekvő életet; Kosztolányi teljesen passzív tehetség.”³⁹⁵ Azt, hogy az *Élet* szándékosan *irodalompolitikai kérdést* csinál a kritikáirásból, bizonyítja egy Babitsról írt méltatás is, szintén Boros tollából. Ugyan elismeri formaművészetét, ám háborúellenességével kapcsolatban a következő, tagadva állító mondatot ejti el: „A versek időrendben vannak csoportosítva. Ebből a sorrendből tetszik ki, hogy a két sora miatt meghordozott verse (Játszottam kezével.) régebben íródott, még a háboru előtt. Ez ugyan *irodalompolitika* már és tulajdonképpen nem tartozik a kötetre, de az *Élet* – még a tőle távolálló íróról is – kötelességének tartja ezt megjegyezni.”³⁹⁶ [kiem. A. Zs.]

Az *Új Idők* kritikusa már komoly elismerésben részesíti Kosztolányi könyvét, és kiemeli annak lélektani tájékozottságát, illetve „mélységeit”: „Kosztolányi Dezső lelki studiumokat vezet le ezekben a novelláiban. Nem minden alakja ekzaltált, de mindegyik egy másik életet él a külső cselekmények keretén belül. És ez az érdekesebb mindég, ezt vizsgálja és analizálja néha maga a novella hőse is, de ő, az író – mindig. [...] Szinte szuggesztív erővel hatnak novellái az olvasóra, az olvasó idegeire is.”³⁹⁷

Éles ellenpéldát jelent *A Cél* című fajvédelmi folyóirat recenziója. Ennek írója („á. é.”, kinek kilétét nem sikerült fölfednem) már meglehetősen negatív véleményt fogalmaz meg Kosztolányi kötetéről és egyáltalán művészetéről. *A császár új ruhája* című Andersen-mesére hivatkozva kezdi gondolatmenetét, s megállapítja: a *Bűbájosok* szerzője egyenesen *tehetségtelen*. Novelláit nem is lehet novelláknak nevezni. A cikk végén pedig nyilvánvaló politikai támadásba lendül, így nem hazudtolja meg a lap radikális irányvonalát sem. Érdemes szavait idéznem, mivel rávilágít arra, hogy Kosztolányi irodalmi és politikai szekértáborbeli „besorolása”

már ekkor (hát még 1919 után!) gondot okozott kritikusaiknak: „A magyar olvasóközönség épp úgy rétegekre tagolódik, mint a társadalmunk. Vannak – hogy a legszélsőbb végleteket emeljem ki – klerikálisok és radikálisok, anti- és filozofiták, nemzetiek és nemzetköziesek. Kosztolányi – s ez az, amit nem tudok fölfogni – minden iránynak egyaránt kedves poétája. Arany János nem tudja ezt a kitünő helyzetet elérni, Kosztolányi Dezső igen. Vannak, akik ezt annak tulajdonítják, hogy Arany már elavult, Kosztolányi meg hipermodern – azt talán mégsem meri valaki állítani, hogy Kosztolányi nagyobb költő. Én azt hiszem a hiba másutt van: közönségünk kritikátlan izlésében, mely mindenkit elfogad nagy költőnek, ha meghúzzák érdekében a hír nagyharangját.”³⁹⁸ A lapnak egyébként a „magyar nemzeti érdekek önzetlen szolgálata”, a történelmi hagyományok ápolása, valamint a „keresztény valláserkölcsei világnézet védelme és terjesztése” volt a hivatalos programja, munkatársai között pedig Kállay Ubult (főszerkesztőként), Farkas Zoltánt (felelős szerkesztőként), valamint többek között gróf Bethlen Istvánt, Császár Elemért, Giesswein Sándort, báró Kemény Árpádot és Pekár Gyulát találjuk. A folyóirat lényegében ekkortól – 1916 végétől, 1917 elejétől – vesz határozott antiszemita fordulatot, nem utolsósorban Farkas Zoltán közreműködésének köszönhetően. Korábban ugyanis olyan, progresszívként aposztrofált szerzők is képviseltették magukat benne, mint Móricz Zsigmond.³⁹⁹

Nemcsak a radikális nemzeti oldal bírálta azonban Kosztolányit, hanem hírt adott a kötetéről Kassák Lajos lapja, *A Tett* is. Koszoru Ferenc – aki a kritikát írta – mindössze Kosztolányi formaművészetét ismeri el, és semmi mást nem képes a novellákban meglátni: „Formaszerkezete biztos, azonban lehetséges, hogy éppen ebből folyik az, hogy kevés színe van, belső ritmusa és zenéje meg úgy szólva semmi. Nagyon kevés a gondolat, vagy eszmekompozíciós készsége is. Bár feltétlenül el kell ismerni művészi voltát, azonban amíg a szórakoztatásánál kevéssel magasabb értékű játékos gesztusait nem váltja komoly (magával is!) verekvő munkává – addig [...] csak [...] panaszkodni foghat.”⁴⁰⁰ A kiemelt kritikákon túl a *Bűbajosok*ról cikkeztek még a *Pester Lloyd* – itt a régi barát és diáktárs Mohácsi Jenő volt a szerző –, valamint a *Népszava* és később a *Budapesti Szemle* hasábjain is.⁴⁰¹ A nagyszámú hozzászólásokból kiderül: Kosztolányit az irodalmi szakma és kritika ekkorra már prózaíróként is jegyezte.

E helyütt kell szólnom egy kevésbé jelentős, ám a világháborús időszakhoz annál jobban köthető kiadványról, a *Katona-arcok* címet viselő kis füzetéről. A mindössze nyolc karcolatot tartalmazó munka 1917-ben jelent meg, A Tábori Levél Kiadóhivatalánál.⁴⁰² Kosztolányi lényegében az *Öcsém* és a *Tinta* darabjaiból válogatott, s közölte újra néhány szövegüket. Az írások között szerepel például *Az öcsém arcképe*, *Az ő szobája*, valamint a *Regényes emberek (Tinta)* portréi. A füzet a Horváth Jenő szerkesztette *Tábori levél* sorozat 3. darabja lett, s föltehetően a fronton harcolók jelentették célközönségét.

Kosztolányi az 1917-es esztendőben azonban szerkesztésre is vállalkozott: az *Éjféli* című kötet – mely magyar írók misztikus novelláit tartalmazta – csak áttételesen kapcsolódott a világháborús tematikához.⁴⁰³ Ezúttal nem egyedül dolgozott: társzerkesztője Bálint Aladár volt (aki aztán az impresszumban egyedüli szerkesztőként szerepel majd). 1916 őszén keresték föl levélben Kner Imrét, és vázolták neki

könyvötletüket: „Kedves uram, Bálint Aladár barátommal egy igen érdekes és előreláthatóan nagy kelendőségű könyvet tervezünk. Ön bizonyára tudja, hogy mostanában a korszellem rendkívül kedvez a misztikus elbeszéléseknek. [...] Ez a kedvező körülmény indít bennünket arra, hogy egy igen reprezentáns és nagy népszerűsége számot tartó kötetben kiadjuk a Magyar Titokzatos Elbeszélőket, a misztikusokat. A névsorban a következő nevek szerepelnek: Babits Mihály, Bálint Aladár, Cholnoky Viktor, Cholnoky László, Csáth Géza, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Szini Gyula, Laczkó Géza, Tabéry Géza, Turchányi Elek, Szomory Dezső, Újhelyi Nándor. Tetszik-e önnek a terv? Elküldjük-e a kötetet?”⁴⁰⁴ A levélből egyértelműen kiderül, hogy Kosztolányiék már majdnem kész kötetel keresték föl Kneréket. Föltehetően a *Tintával* kapcsolatos közös (és eredményes) munka indíthatta Kosztolányit arra, hogy éppen a gyomai kiadónál próbálkozzanak. Kner érdeklődve fogadta a misztikus könyv ötletét, Kosztolányi pedig decemberben már a novellák közlési jogának intézését is magára vállalta.⁴⁰⁵ Év végére a „szerepleosztásban” is megállapodnak: „A misztikusokra vonatkozóan teljesen egyetérték Bálint Aladár társammal, kitűnő ötletnek tartom, és nem is rossz üzletnek. Az előszót én írom, és gondom lesz arra, hogy a könyv tartalma előkelő és nagyon érdekes legyen.”⁴⁰⁶ 1917 januárjában a szerzők nyilatkozataikat is megteszik, hogy novellájukat beválogathatják a kötetbe.⁴⁰⁷ Az *Éjféli* viszonylag hamar elkészült: a *Corvina* 1917 októberében adta hírül megjelenését.⁴⁰⁸

Az igényes kiállítású könyvet Divéky József illusztrálta. Kner még egy hasonló kiadványra vállalkozott: ugyanebben az évben *Kísértethistóriák* címen külföldi szerzők misztikus novelláit is közreadta. Ennek a kiadványnak azonban már nem Kosztolányiék voltak a munkatársai, hanem Balázs Béla fordításában és szerkesztésében látott napvilágot. Mint arra már utaltam, Knerék Balázs több könyvét is megjelentették, s – akárcsak Kosztolányit – egyik kedvelt szerzőjüként tartották számon. Maga Kner Izidor az alábbiakat idézi föl a két könyv megjelentetésével kapcsolatban: „Mindkét kötet nagy feltűnést keltett, itthon szokatlanul művészi illusztrációikat Divéky József készítette. Ekkor azonban már a háborús nyersanyaghiány rendkívüli módon éreztette hatását, s csak a legnagyobb erőfeszítéssel lehetett a kiadványok színvonalát fenntartani.”⁴¹⁰ Kosztolányinak tehát igaza lett: valóban kelendő műfajnak bizonyult a kísértethistória.

Miért is írhatta Kosztolányi a Kner-féle kiadót először megkereső levelében, hogy „mostanában a korszellem rendkívül kedvez a misztikus elbeszéléseknek”? Példaként Ewers, Poe és Meyrink divatját említi, kiknek misztikus történetei olvasók tömegét vonzották. A főként a német expresszionizmus jegyében született művek érdekes módon megmaradtak inkább a ponyvairodalom keretein belül. Rendre napvilágot láttak azonban magyar nyelven is. A kiadások okát egyfelől a kellő anyagi siker reménye motiválhatta, másfelől az írók valóban (szó szerint) „fantáziát” láttak ezekben a szövegekben. Kosztolányit komolyan foglalkoztatta a fantasztikus irodalom – elég visszautalnunk korábbi novellásköteteinek „miszticizmusára” –, s képes volt meglátni annak (mind a műveknek, mind magának a szellemi vonulatnak, illetve a társadalmi jelenségnek) filozófiai és lélektani mélységeit. Mely művekről is van szó? „Meyrinktől *A gölem* (1916), Ewerstől *A borzalmak könyve* (1915) és az *Alraune* (1917) jelent meg az antológiák előtt, de például a

Cudar gyönyörök című antológiában (1917) egy-egy Poe- és Villiers de l'Isle Adam-szöveg mellett jelent meg tőlük írás. Ezenkívül Soykától *A kártya ura* (1915), Perutztól és Franktól pedig *A mangófa csodája* (1917) említhető meg, az 1917 utáni időszakból pedig *A hatalmasok* (Soyka, 1918), *A rossz apáca* és *A bresciai örömtánya* [...], *A pók* (Ewers, 1918), a *Walpurgis éj* (Meyrink, 1918), illetve a Kubin által illusztrált *Hasis* (Schmitz, 1918). Ewerst már korán méltatja Bíró Lajos a *Nyugatban* (1908/9, »A borzongás«). Meyrinkről *Idegen portrék* című könyvében hosszabban írt Kázmér Ernő (1917). [...] A szerzők jobbára az expresszionizmus irányzatába sorolhatók, többjük kapcsolatba került a filmmel is, Ewers írta például *A prágai diák* (Wegener, 1913) forgatókönyvét.⁴¹¹ Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy maga Kosztolányi is tervezte Meyrink néhány művének magyarítását. 1917 januárjában veti föl Kner Imrének, hogy szívesen fordítana „egy kötetre való *Meyrink*-novellát”, és hivatkozik a *Gólem* páratlan sikerére.⁴¹² Kner föltehetően elutasíthatta, mert pár nappal később Kosztolányi már ezt írja neki: „a Meyrink-kötet kiadására magam sem helyezek nagy súlyt, és méltányolom kifogásait.”⁴¹³ Ezzel párhuzamosan azonban Tevanéknál szintén jelentkezik, a békéscsabai kiadónál is „kopogtatva” ötletével. „Személyes beszélgetésünkre visszatérve megbízom Önt Gustav Meyrink *Orchideen és Wachsfiguren-Kabinett* című novelláskötetéből a kiszemelt novellák lefordításával. Ezért a munkájáért fizetek Önnek 40 koronát nyomtatott ívenként” – írja válaszul Tevan Andor mindössze egy nappal azt követően, hogy Kosztolányi nyugtázta Kner elutasítását.⁴¹⁴ Január 29-én Kosztolányi már arról tudósítja Tevant, hogy a „Meyrinkhez hozzáfogott”, egy hónappal később pedig ugyancsak hangsúlyozza: a köteten való munka folyamatban van.⁴¹⁵ Márciusban már a kéziratok közeli postázását ígéri,⁴¹⁶ ám a vállalkozásból végül nem lett semmi – vagy legalábbis nem tudunk róla, hogy kiadvány született volna.

Az *Éjféli* című kötetben szereplő szerzők névsora némiképp módosult ahhoz képest, amit Kosztolányi felsorolt Knernek első levelében: 14 helyett végül 16 írás kapott helyet az antológiában. A levélben szereplők közül visszalépett (vagy nem mondott igent a fölkerésre) Cholnoky Viktor, Krúdy Gyula, Tabéry Géza és Szomory Dezső. Újonnan került be azonban Balázs Béla, Kabos Ede, Kaffka Margit, Nagy Zoltán, Révész Béla és Szilágyi Géza. A munka Kosztolányi előszavával indul, melyben lényegében arról a fordulatról beszél, amikor a modern gondolkodás fölfedezte az irracionálist és a tudattalant. Az eddig külső princípiumnak hitt Gonosz belültre, a lélek mélyére került, az ember pedig civilizált és öntudatos kultúr-lényből ösztönök vezérelte, kiszámíthatatlan „fenevaddá” lett. A *raison*-ban hívő tudomány számos kérdésre nem tud választ adni, hiába a nagy felfedezések: „Életünk a kétszerkettő biztonságával pereg le. [...] A külső világ, az tiszta. De belső világunk még ma is tele van rejtélyekkel. [...] Értjük a testünket, izról-izre és porcikáról-porcikára, csak éppen azt nem értjük, hogy az egész mirevaló? [...] Ami valaha künn volt, az ma bennünk van. Magunkban hordozzuk a kisérteteket. [...] Nincsenek titokzatos szobáink, mint a középkori várkastélyokban. De a lelkünkben még mindig vannak ilyen szobák.”⁴¹⁷ Említettem, hogy a háborús tematika csak áttételesen jelenik meg a kötetben: az irracionális, a tudattalan és vele a pusztító ösztönök felszínre törése az, ami a háborús lélektannal is összefüggésbe hozható. Kosztolányi azonban egy másik érdekes kérdést is fölvet. Meglátása szerint a

huszadik századi miszticizmus oka főként az, hogy az egyén nem boldog, s nem talál értéket a külvilágban („Miben higgyen? Mit valljon? Hová fusson?”), így aztán kénytelen befelé fordulni. Példaként a középkort hozza, amikor az egyéniség kibontakozása ugyanúgy gátolva volt, s amikor a misztikusokat a „kolostorok” nevelték ki. Kosztolányi korában ezt a szerepet a „kaszárnnyák” vették át, áttételesen tehát a katonaelet, az emberek harci gépekké silányításának kritikáját is adja, amellet, hogy az emberi ösztönök kiszámíthatatlanságára figyelmeztet. A háborús tematika közvetlenül egyébként csak Balázs Béla *A másik tábor* című írásában jut szerephez.⁴¹⁸

Az előszót követően olvashatók az egyes novellák. A sort Babits *Novella az emberi húsról és csontról* című írása kezdi, majd következnek a főntebb fősorolt szerzők munkái. Bálint Aladár a hatodik helyen szerepel, Kosztolányi novellája pedig a 14. a sorban. Művét Csáth Gézától *A varázsló halála* követi, majd a kötetet Nagy Zoltán *Csak álom* című szövege zárja. Kosztolányi a *Hrussz Krisztina csodálatos látogatása* címet viselő munkáját szánta az *Éjféli* antológiába. A novella már 1911-ben megjelent *A Hét* hasábjain, tehát Kosztolányi nem a Bálint Aladárral közösen készített gyűjtemény számára írta. A kötet megjelenésének évében azonban közölte még a *Front* című tábori hetilap is.⁴¹⁹ A szöveg egy diák és egy kabaréénekesnő „túlvilági” szerelméről szól: a lány ugyanis fiatalon meghal tüdőgyulladásban, a fiú pedig megidézi szellemét. „Földöntúli” boldogság helyett azonban csak unalmas ásitással ér véget a történet, a miszticizmus pedig tragikomédiába fullad. Kosztolányi e novellán kívül főntebb idézett előszavát is leközlölte korábban, más szövegváltozattal, a *Délmagyarország* hasábjain.⁴²⁰ E helyütt kell még elmondanunk, hogy nem csak ő élt másodközléssel: a többi szerző munkája szintén hamarabb megjelent már, amint arra a könyv végén található lista rávilágít – itt ugyanis korábbi megjelenési helyek és a kiadók hozzájárulásaiért mondott köszönetek szerepelnek.

Nincs róla adatunk, hogy a kiadványnak mekkora sikere volt. A kritika föltehetően inkább a ponyva kategóriába sorolta, illetve az sem lehetett mellékes szempont, hogy már közölt írásokkal találkozott az olvasóközönség – legalábbis annak „műveltebbik” része. A *Nyugat*ban mindenesetre hírt adtak róla: Tóth Árpád írta a recenziót, mely 1918 elején jelent meg. Tóth reflektál is arra, hogy a műfaj határmezsgyén mozog, azaz ponyva és magas irodalom között. Bevezetőjében nem megy el szó nélkül a világháborús „divat” mellett sem, s – Kosztolányihoz hasonlóan – ő is értelmezni, megérteni igyekszik a jelenséget: „Már a világháború kitörése előtti években egyre szaporodó számmal jelentek meg a budapesti könyvkereskedések újdonságai közt a mindenféle kísértethistóriák, fantasztikus és borzalmas történetek. Nagyobbára német import volt ez, a fölös bőséggel dagadó német misztikus öntötte el rikító földelű könyváradataival a magyar kultúra furcsa öbleit, a körüti könyveskirakatokat. S a világháború gyötrelmes éveit alatt csak emelkedett ez a sajátságos szellemi »behozatal«. Ewers, Meyrink, s a többiek egy »művelt« család asztaláról sem hiányoznak. Tán a szenvedő tömegek keserves menekülése ez a realitások véres borzalmai elől a fantasztikumok irreális, feledtető birodalmába, vagy éppen ellenkezőleg, azért nőtt meg oly hihetetlen gyorsasággal a borzalmas történetek olvasóinak tábora, mert a szörnyűségekhez szokott lelkek már az irodalmi élvezetre is csak borzalom-ingerek hozzájárulásával fogékonyak?”⁴²¹ Tóth a

Kosztolányi szerkesztette kötetet együtt tárgyalja a Balázs-féle munkával. Kiemeli, hogy Balázs biztos kézzel válogatott, s a már klasszikussá vált műveket – többek között Poe, Goethe, Gogol, Strindberg írásait – részesítette előnyben a kortárs divatszervezőkkel szemben. A magyar írók azonban mintha nem tudnának misztikus novellákat írni – bátortalanul nyúlnak a témához, ám magasabb színvonalat érnek el, mint a „silány újnemet gyártmányok”. A magas irodalom kontra ponyva ellentét – és a köztük lévő távolság – érzékeltetését tehát nem mulasztja el Tóth, ami bizonyítja: a kortárs irodalom képviselői nem igazán figyeltek föl a kötetre, illetve nem látták meg a fantasztikumban rejlő filozófiai és lélektani problémák kifejtésének lehetőségét.

Az *Élet* hasábjain megjelent cikk az *Éjféli* antológiát együtt tárgyalja a magyarra fordított misztikus irodalommal. A cikk szerzője – aki nem más, mint a „Kosztolányira szakosodott” Boros Ferenc – utal a német divatra is, valamint Tóth Árpád véleményével rokonítható, ám annál radikálisabb álláspontra jut: a magas irodalom képviselői ezúttal nem tudtak hitelesek lenni, nem úrtak *valóban* misztikusnak számító történeteket.⁴²² Dicséri ellenben a kiadványt Rózsa Dezső, a *Népművelés* című lap hasábjain. Az *Irodalmi szemle* rovatban szól mind Balázs, mind Bálint és Kosztolányi kötetéről. A fő hangsúlyt a külföldi szerzők novellái kapják, azonban Kosztolányi előszavára is hivatkozik.⁴²³

JEGYZETEK

351. Kosztolányi Dezső, *Tinta*, Kner, Gyoma, 1916. [a továbbiakban: *Tinta*]

352. Réz, 1969, 19.

353. KD levele Kner Imrének, Budapest, 1916. márc. 1. = *KDL-Réz*, 353.

354. Kosztolányi Dezső, *Kis történelem* = *Tinta*, 5.

355. Punin. [=Kosztolányi Dezső], *Utazik az arany*, A Hét, 1915. okt. 10., 569–570. Az *Aranyvonat* című verset (mely a *Tintában* olvasható) az *Élet* hasábjain ugyancsak közölte: [Kosztolányi Dezső]: Az aranyvonat, *Élet*, 1912. dec. 29., 1681.

356. Lásd: Forrájegyzekek 1–4.

357. KD levele Kner Izidornak, Budapest, 1915. ápr. 22. = *KDL-Réz*, 281.

358. KD levele Kner Imrének, Budapest, 1916. ápr. 24. = *KDL-Réz*, 364–365.

359. Bölöni György, *Balázs Béla: Lélek a háborúban*, Világ, 1916. ápr. 30; Tóth Árpád, *Balázs Béla: Lélek a háborúban*, Nyugat, 1916. nov. 1., 653; Borona., *Könyvek. Balázs Béla: Lélek a háborúban*, A Hét, 1916. jún. 4., 294. A cikk többi részében Peterdi Andor, Szabolcska Mihály és Szép Ernő kötetéről esik még szó.

360. *Kner Izidor Aforizmái*, Kner, Gyoma, 1917.

361. „Kner Imre cikke nem jelent meg a Nyugat-ban, *A magyar könyv jelenéről és jövőjéről* címmel a *Könyvtári Szemle* 1916-os évfolyama tette közzé.” – Réz Pál jegyzete = *KDL-Réz*, 939.

362. KD levele Kner Imrének, Budapest, 1916. okt. 14. = *KDL-Réz*, 386.

363. Az első világháború után Gyoma román megszállás alá került, a megszálló katonák pedig súlyos anyagi kárt okoztak a nyomdának. Trianont követően vevőkörük jelentős részét is elvesztették.

364. Vö. [Bíró-]Balogh Tamás, *Kosztolányi Dezső Békés megyei kapcsolataihoz 2. Kner Imre levelei Kosztolányi Dezsőnek*, Bárka, 2006/2, 79–88.

365. KD levele Kner Izidornak, Budapest, 1916. jan. 24. = *KDL-Réz*, 349.

366. Vö. KD levelei Kner Imrének, Budapest, 1916. márc. 1., 9. = *KDL-Réz*, 352–353, 354–355.

367. Kner Izidor, *Félévszázad mezsgyéjén. Kner Izidor ismert és ismeretlen emlékezéseiből*, szöveg-gond., jegyz., utószó Haiman György, Gondolat, Budapest, 1987, 127–128.

368. Vö. KD levele Kner Imrének, Budapest, 1916. márc. 18. = *KDL-Réz*, 356.

369. KD levele Kner Imrének, [Budapest], 1916. márc. 29. = *KDL-Réz*, 358.

370. [Szerző nélkül], [*Kner Izidor (Gyoma) hirdetése*], Corvina, 1916. máj. 20., 56. A hirdetés megjelent még a május 30-i (66.) és a június 20-i (74.) lapszámban is.
371. KD levele Kner Imrének, Budapest, 1916. máj. 27. = *KDL-Réz*, 371.
372. KD levele Kner Imrének, Budapest, 1916. pünkösöd = *KDL-Réz*, 373.
373. Lakatos László, *Kosztolányi Dezső: Tinta*, A Hét, 1916. jún. 11., 310.
374. Vö. KD levelei Kner Imrének, Budapest, 1916. jún. 17., 28., júl. 2., 10., aug. 3. = *KDL-Réz*, 376–377, 378, 381.
375. Csongor. [=Lendvai István], *Írók és könyvek*, Új Nemzedék, 1916. jún. 18., 10.
376. Arról, hogy milyen szövegeket is közölt KD az *Egyenlőségben* lásd majd a „*Pardon, Kosztolányi!*” fejezet *Kosztolányi és a zsidóság* című alfejezetét.
377. Bővebben lásd a *III. szakasz (1903–1913)*, „*Pünkösdre verskötetet adok ki*” című fejezetének *Négy fal között* alfejezetét.
378. Bölöni György, *Kosztolányi Dezső: Tinta* = Uő., *Nemzedékről nemzedékre*, vál., szerk. Erki Edit, Budapest, Szépirodalmi, 1966, 50. A szerk. jegyzete: „Ezt az írást kéziratból közöljük, megjelent változatát nem sikerült felkutatnunk. A kritika megjelenési éve nyilván a könyvével azonos, tehát 1916.” (450.)
379. Uo., 51.
380. Lengyel Menyhért, *Tinta. Írta: Kosztolányi Dezső, Kner Izidor kiadása*, Gyoma, Nyugat, 1916. júl. 16., 141.
381. Vö. KD levele Kner Imrének, [Budapest], 1916. jún. 4. = *KDL-Réz*, 372. A Knerhez beajánlott kiadvány nem jelent meg, illetve csak 1920-ban látott napvilágot Halasi *Élő irodalom* című kötete.
382. H[alasi]. A[ndor], *Kosztolányi Dezső: Tinta. Kner Izidor kiadása*, Népszava, 1916. jún. 25., 9.
383. Kosztolányi Dezső, *Bűbájosok. Novellák*, Franklin, Budapest, 1916. [a továbbiakban: *Bűbájosok*]
384. Tétélesen lásd: Forrásjegyzék 1–5.
385. Vö. Kosztolányi Dezső, *Oligocén és Eocén = Bűbájosok*, 195–214.
386. Vö. KD levele Kosztolányi Dezsőnek, [Budapest, 1915. szept. 21.] = *KDL-Réz*, 293–294.
387. Lásd a következő, „*A mesteri fordítás Kosztolányi Dezső munkája*” című alfejezetet.
388. [Szerző nélkül], [cím nélkül], Corvina, 1916. ápr. 10., 39.
389. „Elbeszéléskötetem most jelent meg a Franklinnál.” – KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1916. márc. 16. = *KDL-Réz*, 355.
390. [Szerző nélkül], [cím nélkül], Vasárnapi Újság, 1916. ápr. 9., 239.
391. Bálint Lajos, *Kosztolányi Dezső: Bűbájosok*, Világ, 1916. ápr. 9., 21.
392. Uo.
393. [Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső: Bűbájosok. A Világ kritikája*, Szabadkai Hétfői Hírlap, 1916. ápr. 10., 3.
394. „Kedves Zoltán, levelednek igen örvendtem. Hamarost feladatom számodra a Bűbájosok egy példányát. Ha késik, a cenzúrának tudd be.” – KD levele Franyó Zoltánnak [?], Budapest, 1916. jún. 12. = *KDL-Réz*, 374.
395. – deák. [=Boros Ferenc], *Kosztolányi Dezső: Bűbájosok. (Novellák)*, Élet, 1916. jún. 11., 580.
396. – deák. [=Boros Ferenc], *Babits Mihály: Recitativ*, Élet, 1916. jún. 11., 580.
397. [Szerző nélkül]: *Bűbájosok. Kosztolányi Dezső novellás könyve*. Ára 3 korona 50 fillér, Új Idők, 1916. jún. 11., 614.
398. á. é., *Kosztolányi Dezső novellás könyve*, A Cél, 1916. nov. 20., 714–715.
399. Vö. Bihari Péter, *Antiszemitizmus az első világháború Magyarországon*, Beszélő, 2008/febr.
400. Koszoru Ferenc, *Kosztolányi Dezső: Bűbájosok*, A Tett, 1916. máj. 6., 223.
401. Horatio, *Bűbájosok. Kosztolányi Dezső novellás könyve*, Népszava, 1916. máj. 21., 9; Eugen Mohácsi, *Neue ungarische Literatur*, Pester Lloyd, 1916. máj. 26., 1–2; [Sebestyén Károly], *Ujabb magyar regények és novellák. Gárdonyi Géza: Szunyoghy miatyánkja. Csathó Kálmán: A varjú a toronyórán. Szini Gyula: A tűzfészek. Kosztolányi Dezső: Bűbájosok*, Budapesti Szemle, 1916. nov., 305–312.
402. Kosztolányi Dezső, *Katona-arcok. Karcolatok*, Pátria ny., Budapest, [1917]. (Tábori levél 3.)
403. *Éjfél. Magyar írók misztikus novellái*, összegyűjt. Bálint Aladár, bev. Kosztolányi Dezső, Kner, Gyoma, 1917. [a továbbiakban: *Éjfél*]
404. KD levele Kner Imrének, [Budapest, 1916. okt. – nov.] = *KDL-Réz*, 388.

405. „Részletekről egyelőre még nem írhatok. Csak annyiról biztosítom, hogy a novellák közlési jogát mi szereznők meg, úgyhogy önnek a többi kiadóval semmi tárgyalása vagy vitája nem lenne.” – KD levele Kner Imrének, Budapest, 1916. dec. 6. = *KDL-Réz*, 391.
406. KD levele Kner Imrének, Budapest, 1916. dec. 31. = *KDL-Réz*, 393.
407. KD és Karinthy nyilatkozatát (1917. jan. 23-i keltezéssel) lásd: *KDL-Réz*, 396.
408. [Szerző nélkül], [cím nélkül], Corvina, 1917. okt. 20., 123.
409. *Kísértethistóriák. Idegen írók novellái*, szerk., ford. Balázs Béla, Kner, Gyoma, 1917.
410. Kner, *Félévszázad mezszyéjén*, 128.
411. Virágh András, *A harmadik kontextus. Az Éjjél-antológia mint zárvány*, PIM honlapja (részletek a 2014. évi Móricz-ösztöndíjasok munkáiból): <https://www.pim.hu/object.fefe5317-2091-4773-8caf-b8c33e149d07.ivy> Utolsó letöltés: 2015. aug. 25.
412. Vö. KD levele Kner Imrének, Budapest, 1917. jan. 22. = *KDL-Réz*, 395–396.
413. KD levele Kner Imrének, Budapest, 1917. jan. 26. = *KDL-Réz*, 396.
414. Tevan Andor levele KD-nek, Békéscsaba, 1917. jan. 25. = *Tevan*, 157–158.
415. KD levelei Tevan Andornak, Budapest, 1917. jan. [29]., febr. 21. = *KDL-Réz*, 397, 399.
416. „A Meyrink-dolgok most készülnek, és rövidesen kéziratok mennek.” – KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1917. márc. 11. = *KDL-Réz*, 400.
417. Kosztolányi Dezső, [Előszó] = *Éjjél*, 5–6.
418. Balázs Béla, *A másik tábor* = *Éjjél*, 159–173.
419. Kosztolányi Dezső, *Hírjussz Krisztina csodálatos látogatása*, A Hét, 1911. jan. 29., 66–68; Front, 1917. szept. 9., 5–9.
420. Kosztolányi Dezső, *XIII*, Délmagyarország, 1917. máj. 20.
421. Tóth Árpád, *Kísértethistóriák, misztikus elbeszélések*, Nyugat, 1918. jan. 16., 187–188.
422. „A német gyűjtemények, antológiák kezdenek átvándorolni hozzánk, hogy azután meggyökeresedjenek mindörökre. [...] Az ilyen gyűjtemények fárasztók, egyoldalúak, nem változatosak s mégha a legragyogóbb írónevek sorakoznak is föl bennük, szintelenek. [...] a misztikum külső cafrang, rá van aggatva a történetekre.” – c. [=Boros Ferenc], *Éjjél. Magyar írók misztikus novellái. Kísértethistóriák. Idegen írók novellái. Cudar gyönyörök. A borzalom íróiból*, Élet, 1917. nov. 18., 1123–1124.
423. Rózsa Dezső, *Irodalmi szemle*, Népművelés, 1918. ápr. – máj., 256.

BALOGH GERGŐ

Technicizált hang, közvetített érzékelés

KARINTHY FRIGYES 30-AS ÉVEKBELI KÖLTÉSZETÉRŐL

Karinthy Frigyes költészetének recepciója arról a nem kifejezetten megnyugtató helyzetről ad hírt, miszerint a szerző prózájának időszakos (és mindenekelőtt csupán részleges, akár a közoktatást érintő) felértékelődésével¹ szemben verseivel nem tudta teljesíteni az aktuális kánonok által támasztott elvárásokat, legyenek azok a 90-es éveket megelőzően javarészt köztudottan államideológiai töltetűek, akár azt követően – jellemzően és a ritkuló kivételektől eltekintve egyre erősödő mértékben – poétikaiak.² Szimptomatikus, hogy az 1987-es emlékév hatására rendezett konferencia, majd az annak szerkesztett anyagát tartalmazó kötet mindössze két szövege foglalkozik Karinthy nem parodisztikus, tehát nem az *Így írtok* tiben és annak vonzáskörzetében helyet kapó verseivel.³ Kabdebó Lóránt 1987-es írása szövegelemzői értelemben is tárgyalja ugyan az *Üzenet a palackban* verseit, sőt egyenesen azt állítja, hogy az elmúlt évek olvasáspasztalatainak tükrében válik csak igazán érthetővé az, amit a